

UDK:726.54(497.5) Novi Vinodolski
UDK:904(497.5 Novi Vinodolski):726.54
UDK:904: 726.54>(497.5 Novi Vinodolski)

Ranko Starac, prof., kustos Pomorskog i povijesnog muzeja
Hrvatskog primorja, Rijeka

REZULTATI SONDAŽNOG ISTRAŽIVANJA NA OTOČIĆU SVETOG MARINA KOD LOPARA U NOVOM VINODOLSKOM

Sažetak

Čišćenje okoliša crkvice na otočiću San Marino (u srednjem vijeku zvanom Čaplen) nasuprot kasnoantičke utvrde Lopar u Novom Vinodolskom vodio je i nadzirao autor ovoga članka, uz sudjelovanje potomaka hrvatskih iseljenika kao dio projekta Hrvatske matice iseljenika *Eco Heritage Tasc Force*. Očišćeni su perimetralni ostatci zida starijeg sakralnog objekta, na kojem stoji postojeća crkvice iz 17. stoljeća. Starija kapela ima polukružno opisanu apsidu i nešto većih je dimenzija, ukupne duljine s apsidom 9,5 m, vanjske širine 4,90 m. Nova crkvice svojim obodnim zidovima naliježe uz unutarnje lice starije kapele. Pronađeni su ulomci krovnih antičkih opeka, antičke i kasnoantičke keramike, a u Arheološkom muzeju u Zagrebu čuva se fragment mramorne ploče iz 4. stoljeća s natpisom u čast Helene, majke cara Konstantina, koji je pronađen krajem 19. stoljeća. Od budućih istraživanja očekuju se odgovori na pitanja o kontinuitetu sakralnih funkcija na Sv. Marinu i odnosu ovog položaja prema utvrdi Lopar.

Ključne riječi

sondažno istraživanje, otočić Svetog Marina, crkvice, Novi Vinodolski

U sklopu projekta Hrvatske matice iseljenika *Eco Heritage Tasc Force* skupina mladih potomaka hrvatskih iseljenika i Hrvata iz 14 zemalja svijeta sudjelovala je na čišćenju neposrednog okoliša crkvice na otočiću San Marino (u

srednjem vijeku zvanom Čaplen) nasuprot kasnoantičke utvrde Lopar u Novom Vinodolskom. U trajanju od 12 dana (radilo se dnevno po četiri sata) na ručnom iskopu i čišćenju sudjelovala je grupa od šestoro volontera, uz pratnju i nadzor suradnika projekta (arheolog Ranko Starac, kustos PPMHP – Rijeka). Od nanosa šute, starog morta, smeća, drobljene kanalice, odbačenog kamena i raslinja očišćeni su perimetralni ostatci зида stariјeg sakralnog objekta, na kojem stoji novovjekovna crkvice. Postojeća crkvice je jednobrodna pravokutna građevina s izvana poligonalnom, a iznutra oblom apsidom, presvođena kamenim svodom, zidana od nepravilnog lomljenog vapnenca, s rustično izvedenim ulazom i malom preslicom za zvono na pročelju. Prigodom posljednje obnove prije nekoliko godina postavljena je u mort svoda nova kanalice, koja je već oštećena djelovanjem bure, a u lošem stanju je i unutar nja zidna žbuka. Prigodom posljednje obnove postavljen je i pod od kamenih kogula, uronjenih u betonsku podlogu, pa nije vidljivo izvorno opločenje. Postojeća crkvice je prema povijesnim vrelima obnovljena 1818. godine, ali po svojim karakteristikama trebala bi biti izgrađena tijekom 17. stoljeća, u obnovi izvedenoj nakon razaranja Novog u strašnom uskočko-mletačkom ratu¹.



Zidovi iz starije faze gradnje otkriveni s vanjske strane kapele nakon čišćenja

¹ Sukob između Mletačke Republike i Habsburške Monarhije vodio se od 1615. do 1617. godine – op. ur.

Obnovljena je zanimljivim načinom. Obodno, *novozide* crkvice naliže uz unutarnje lice starije kapele, do metar visokih očuvanih dijelova ziđa. Starija kapela je nešto većih dimenzija, ukupne duljine s apsidom 9,5 m, vanjske širine 4,90 m. Prethodna kapela ima do 70 cm visoko očuvan apsidalni plašt, odnosno posjeduje polukružno opisanu apsidu. Čišćenjem međuprostora između poligonalnog začelja novije kapele i polukružnog začelja izvorne kapele ustanovljen je položaj izvorne oltarne pravokutno zidane baze, a očuvani su i dijelovi bijelo ožbukane podnice svetišta. Ožbukano je i nutarnje lice izvorne apside, i to najmanje tri puta prije rušenja, ali treba napomenuti da se na ulomcima zidnog morta iz otkopanog nanosa razabiru ispod više slojeva vapnenog naliča i tragovi crvene boje, odnosno fresko oslika. Polukružni apsidalni plašt izvorne građevine bio je izvana raščlanjen s tri prilično neizrazite pravokutne lezene, koje su u gornjem dijelu morale lučno završavati i davati lijepu sliku objekta. Ovaj tip raščlambe vanjskog lica začelja malih crkvice svojstven je ranobizantskim ali i ranosrednjovjekovnim crkvicama odnosno razdoblju između druge polovice 6. i 9. stoljeća. Najbliže srodne građevine nalaze se na susjednoj obali otoka Krka. Spomenimo jednobrodnu crkvicu lezenama raščlanjenog zidnog plašta na vrhu utvrde Korintija iznad Male luke, jednobrodnu crkvu Svetog Nikole u uvali Ogrul, ostatke sakralnog zdanja nepoznata naslovnika povrh uvale Murvenica (odnosno bizantske utvrde na rtu Zidine) kod Šila ili najstarije gradbene faze crkvice svetog Petra u uvali Soline. Svi spomenuti objekti podignuti su u razdoblju druge polovice 6. sto-



Čišćenje prostora između novije kapele i polukružnog začelja izvorne kapele



Vidljiva je zidana baza oltara i ožbukana podnica svetišta

ljeća, a pojedini se iznova obnavljaju (to znamo po ulomcima pleterne dekoracije na fragmentima unutarnje opreme) tijekom 9. stoljeća. Raščlambu vanjske površine zidova sakralnih zdanja poznaje i romaničko stilsko razdoblje, ali među brojnim *romaničkim* jednobrodnim kapelama na tlu Vinodola (dakle građevinama nastalim između 12. i 14. stoljeća) nema primjera srodne izvedbe apsidalnog plašta. Trag zidane pravokutne baze oltarne menze upućuje nas na razdoblje ranoga srednjeg vijeka.

Tijekom čišćenja okoliša crkvice na otočiću San Marino otkriveni su dijelovi зида koji se pružaju okomito na južni bočni zid izvorne gradbene faze sakralnog objekta. Oni s kapelom čine strukturnu i kronološku cjelinu, pa već sada možemo reći da ovdje naslućujemo jedan veći ranokršćanski ili starohrvatski sakralni spomenik, kojeg treba sustavno istražiti i dokumentirati, a potom konzervirati i prezentirati. Zanimljivi su nalazi ulomaka krovnih antičkih opeka, antičke i kasnoantičke keramike, a nađen je i jedan obodni dio s ručkama od bizantske amfore, koji je predan novljanskom muzeju². U sloju zasipa uz južni bočni zid uočen je i jedan ulomak glačane ploče od tamnocrvenog porfira. Crveni porfirit jest vrsta kamena uvezena iz istočnog sredozemlja, od njega su se u doba tetrarhije u prvoj polovici 4. stoljeća izrađivali sarkofazi i posebno značajni dijelovi namještaja unutar kulturnih objekata, koji

² Narodni muzej i galerija, Novi Vinodolski – op. ur.

nisu nužno kršćanskog karaktera. Posebno su znakoviti nalazi, iz okolne šute, pravokutno sječene sedre (poroznog sedimentnog kamena riječnog porijekla) koji je uvezen iz kontinentalnog zaleđa, a koji se u ranom kršćanstvu i ranom srednjem vijeku koristio za presvođivanje svodova ili nadvoja zidnih otvora. Djelomičnim iskopom i skidanjem korova u polukružnom predvorju crkve uočen je trag ulaznog praga izvorne građevine, kao i trag izvornog pročelja.

Krajem 19. stoljeća prigodom sadnje stabla nekoliko metara zapadnije od pročelja crkvice otkrivena je fragmentirana mramorna ploča s natpisom kojeg je dao postaviti Flavije Rufin Sarmencije, namjesnik provincije Dalmacije, u čast Helene, majke cara Konstantina, koji je ovu visoku državnu službu obnašao između 337. i 350. godine. Ovaj značajan još nedovoljno proučeni spomenik iz 4. stoljeća nije dovoljno proučen, danas se čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Budućim istraživanjima treba definirati površinu arhitektonskih ostataka ispod i uokolo postojeće crkvice sv. Marina. Do sada prikupljeni podaci upućuju na postojanje ranobizantskog ili ranosrednjovjekovnog sakralnog zdanja, nastalog pregradnjom kasnoantičke arhitekture (možda memorijalne nadgrobne kapele) koja je građena istodobno s prostranom utvrdom Lopar na stotinjak metara udaljenoj obali, za vladavine careva Konstansa i Konstancija II. Naravno, postojeći titular kapele nije mogao egzistirati u ranobizantskom razdoblju, a postoji i dvojba je li riječ o svetom Marinu ili svetoj Marini.

Neobični polukružni tlocrtni oblik predvorja kapele jest unikatan primjer ovako oblikovanog predvorja na našoj obali Jadrana. Način gradnje predvorja i širina zida donekle odstupa od karakteristika izvedbe polukružnog začelja starije kapele. Crkvena predvorja, često natkrivena dvostrešnim krovom uvijek slijede proporcije tlocrta crkvene lađe, pa su pravokutnog tlocrta. Bez detaljnih iskopavanja i analize temeljnih struktura nije moguće donositi prave zaključke, ali napominjemo da postoje memorijalne kapele dvoapsidalnog tipa, u kojima su apsidalni polulukovi postavljeni na suprotnim stranama crkvene lađe. Tragovi zidova koji se pružaju južno od kapele tek će se iskopavanjem povezati u logičnu cjelinu. Na sjeverni bočni zid naliježe trag temelja nekog koso položenog zida, pa istraživače očekuju zanimljiva otkrića. Recentni betonski pod s opločenjem od kogula skriva nam važne podatke o izgledu tla unutar kapele, odnosno tla unutar njene najstarije kronološke faze. Eventualni nalaz grobne rake objasnio bi razlog njenog utemeljenja. Bizantski kastrumi iz 6. stoljeća u pravilu posjeduju bogomolju unutar zidina utvrde, ali kod Lopara je situacija složena, jer Lopar nastaje u kasnoantičkom razdoblju, u trenucima legalizacije kršćanske vjere.

Na otoku Krku, nasuprot Lopara se nalazi poluotok Glavina, na kome se još vide tragovi zida nastalog djelomičnom pregradnjom poluotoka u 6. stoljeću. Na području obližnjeg posjeda Vinca ima na više mjesta uočenih trago-

va antičkih priobalnih objekata, ali i kasnoantičkih grobnica nastalih u 4. stoljeću. U uvali Ogrul stoje izdaleka vidljive ruševine crkve sv. Nikole, izgrađene u ranobizantskom razdoblju, (višekratno obnavljane u srednjem vijeku) koja je bila dijelom posjeda benediktinske, glagoljaške opatije sv. Lucije u Juran-dvoru. Između Vinca, Glavine i Ogrula s krčke strane burnog kanala te Lopa-ra odnosno područja Novog Vinodolskog postojala je stalna plovidbena veza, prekidana u velikim ratnim viorima, ali stalno obnavljana u razdobljima mira. Nesigurnosti i opasnosti koje nosi plovidba kanalom između prioba-lja i otoka Krka nametale su uspostavu nadziranih sidrišta i luka spasa te koordinirane akcije na održavanju signalnih i nadzornih punktova. Političke okolnosti koje su omogućavale jedinstveno planiranje, izgradnju i održava-nje priobalnih utvrda i sidrišta egzistirale su u 4. stoljeću te nakon određenog prekida iznova od kraja 5. stoljeća, za uspostave ostrogotskog kraljevstva. U vrijeme Gotsko-bizantskog rata³ utvrde i kastrumi s obje strane kanala iz-među Senije i Tarsatike su mogli biti u funkciji, ali zasigurno tek pobjedom bizantskog cara Justinijana nad Gotima stvaraju se okviri za obnovu utvrda ili novu izgradnju, koja je prekinuta prvim valom avaro-slavenske okupacije početkom 7. stoljeća. Bizantska vlast, iako udaljena i katkad vrlo slabašna utjecaja na lokalne prilike, zadržala je otok Krk u svojoj sferi utjecaja još niz stoljeća, ali je morala održavati u životu barem neke točke na priobalju radi sigurnosti plovidbe.

Ništa ne znamo o odnosu Slavena, novopridošlih Hrvata i bizantskih vlasti na lokalnoj razini, jer o tome nema pisanih vrela. Vinodolski prostor pre-mrežen je utjecajima kao granični kordon između zapada (Karolinga) i istoka (Bizanta), što se dobro osjeća na materijalnim ostacima pronađenim unutar ranosrednjovjekovnih grobalja. Nalazi ostava bizantskih novaca na području Novog Vinodolskog potvrđuju barem pokušaje oživljavanja trgovine i kopne-nim priobaljem. U ranom srednjem vijeku osniva se Novi grad, u odnosu na *Stari grad* – Lopar, bolje pozicioniran na uzvisini malo dalje od mora, ali Lo-par i dalje ostaje u funkciji kaštela. Na pitanja o kontinuitetu sakralnih funk-cija na Sv. Marinu i odnosu ovog položaja prema utvrđi Lopar odgovoriti će novim otkrićima tek arheološka istraživanja, iza kojih može slijediti i potpuni-ja valorizacija lokaliteta kao kulturnog spomenika na atraktivnoj novljanskoj turističkoj rivijeri.

Izbor iz literature

Matejčić 1988, R. Matejčić, Sakralna i profana arhitektura na području stare župe Vinodol, Vinodolski zbornik V, Crikvenica, 1988.

³ *Gotsko-bizantski rat* vodio se od 535. do 555. godine – op.ur.

Starac 2000, R. Starac, Sakralna arhitektura srednjovjekovnog Vinodola, Senjski zbornik 27, Senj, 2000.

Brunšmid 1908/1909, J. Brunšmid, Kameni spomenici hrvatskog narodnog muzeja u Zagrebu, Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva n. s. X, Zagreb, 1908/1909

Brusić 1989, Z. Brusić, Kasnoantička utvrđenja na otocima Rabu i Krku, Izdanja HAD-a sv. 13, god.1988., Zagreb, 1989.

Skupina autora, 2009, Arheologija i turizam u Hrvatskoj, Arheološki muzej Zagreb, Zagreb, 2009.

Summary

Ranko Starac, curator at PPMHP-Rijeka

RESULTS OF SOUNDING RESEARCH ON THE ISLET OF ST. MARIN
AT LOPAR IN NOVI VINODOLSKI

Results of preliminary cleaning during the summer of 2006

The cleaning of the surroundings of the chapel on the islet of St. Marin (in the Middle Ages known as Čaplen) opposite the Late Antique fortress of Lopar in Novi Vinodolski was led and supervised by the author of this article, along with the participation of descendants of Croatian emigrants as part of the Croatian registry of emigrants the *Eco Heritage Task Force*. The remains of the perimeter walls of an older sacral building were cleared on which stands the existing 17th century chapel. The older chapel had a semicircular apse and somewhat larger in dimension, the total length with the apse is 9.5m, with an external width of 4.9m. The new chapel with its peripheral walls lies along the inner face of the older chapel. Fragments of ancient roof tiles were found, Antique and Late Antique ceramics, and in the Archaeological Museum in Zagreb a fragment of a marble slab from the 4th century with a dedication to Helena, mother of the Emperor Constantine, which was found near the end of the 19th century, is kept safe. In the future answers to the questions about the continuity of the religious function on St. Marin should be sought in respect to its position towards the fortress of Lopar.

Keywords

Trial sounding excavations, islet of St. Marin, chapel, Novi Vinodolski